

דף מח. [מדף מז:]

תוכן ענינים

- א. בענין טבילת עבד בשעת שחרור.
- ב. ביאור הפלוגתא אי הטבילה מה"ת.
- ג. בענין טבילת עבד בעל כרחו.
- ד. בענין אין מקיימין עבדים שלא נמולו.
- ה. בענין אי צריך טבילה בהדי המילה.

דתניא ובכתה.. בד"א שלא קבלה עליה, אבל קבלה

עליה מטבילה ומותר בה מיד, רשב"א אומר אע"פ שלא קבלה עליה כופה ומטבילה לשם שפחות, וחוזר ומטבילה לשם שחרור, ומשחררה ומותר בה מיד.

א] מהברייתא מוכח דכל עבד צריך טבילה ב' פעמים, א' כשטובל לשם עבדות [ואשה לשם שפחות], ב' וכשטובל לשם שחרור. ונחלקו הראשונים אי טבילה השנית הוא מה"ת, וצ"ב מה גדרו.

- א. מדברי ר' שמעון בן אלעזר דאמר דמטבילה לשפחות וחוזר ומטבילה לשם שחרור, וגם רבנן לא פליגי ע"ז אלא בהא דיכול לעשותו בע"כ, כתבו התוס' (ד"ה שם גר) דמוכח דעבד בעי טבילה כשמשחרר ולא סגי ליה בטבילה קמייתא שטבל כשנעשה עבד. אולם נחלקו הראשונים אי הוי מה"ת או מדרבנן, דלתוס' והרמב"ם הוי מה"ת משא"כ לאידך ראשונים.
- ב. דתוס' הקשו מהא דאיתא בגיטין דהמשחרר שפחתו ורוצה לקדש אותה בהשטר שחרור שיהא שטר קידושין דמהני, והקשו הא כל שלא טבלה אינה בת תפיסת קידושין, ותי' דאיירי כגון שהטבילה מקודם השחרור דטבילה קודמת.
- ג. ובתוס' הרא"ש כתב דנראה דהך טבילה אינו אלא מדרבנן כדמוכח מגיטין [כקושית התוס']. וכן ברמב"ן ורשב"א כתבו מרבתינו הצרפתיים שתי' דהך טבילה אינו אלא מדרבנן ושפיר תפסי קידושין בשפחתו אחר שחרור מה"ת גם בלי טבילה, וכ"כ התוס' בגיטין. וכן דעת הריטב"א והנמוקי"י דהטבילה מדרבנן, ונמצא דפליגי בזה הראשונים.
- ד. הרמב"ם (איסוי"ב פ"ג ה"ב) כתב כשישתחרר העבד צריך טבילה אחרת בפני שלשה ביום, שבו תיגמר גירותו ויהיה כישראל, עכ"ל. ודייק בחידושי רבינו חיים הלוי (שם) דהטבילה הוא מה"ת דהרי צריך לה לגמר הגירות, וכן מפורש בהרמב"ם לעיל דטבילת עבדות רק עושה 'מקצת גירות' וע"כ דזהו מה"ת וא"כ נצרך הטבילה מה"ת.
- ה. וכתב הגר"ח דאע"ג דתוס' והרמב"ם שוין דס"ל דהוי מה"ת אכתי נחלקו מתי הוא הטבילה, דהתוס' כתבו דהטבילה יכול להיות קודם השחרור, אולם הרמב"ם כתב כשישתחרר העבד צריך טבילה, דמשמע דהוא אחר השחרור, וכתב דכך נוטה הסברא [ורק הקשה דלהרמב"ם הדק"ל איך אפשר לקדש שפחתו כשטר שחרור בלי טבילה, ומי' דיש צ' דינים ככל עבד כנעני, א. חסרון גירות לטבילת עבדות הוא רק מקצת גירות, וכשחררו נגמר הגירות ונעשה ישראל גמור להחייב כלל המלות אפילו שהזמן גרמא. ב. ושנית דין של 'עבדות' דפועל דינים מיוחדין דאינו משום חסרון גירות אלא מלך המלות עבדות, והא דלא תפסי קידושין בעבד הוא משום השם עבד ולא משום חסרון גירות, דהא יש גוה"כ מיוחד בהם מעם הדומה לחמור. ועפ"י כל הנ"ל כתב הגר"ח דע"י השחרור לצד כזר פקע השם עבד, ושפיר קידושין תופסין בו, ורק דינים התלוין בגירות לא נגמר עד שיטבול, דרק בטבילה נעשה ישראל גמור לכל דבר, אבל עלם השם עבד כזר פקע כשחררו גם בלי הטבילה, ושפיר נתיישב קו' התוס', דקידושין תופסין כשחררו גם בלי טבילה לגמר הגירות].

ב] ביאור עומק פלוגתת הראשונים אי טבילת העבד בשחרורו הוא מדאורייתא או מדרבנן.

- א. ובעיקר מחלוקת ראשונים הנ"ל אם טבילה זו היא דאורייתא או דרבנן יל"ע במאי פליגי, וראיתי בברכת צבי על הטורי אבן (חגיגה דף ב: אות ס"ה) שציין לחי' ר' י"מ קולפסקי שביאר היטב, דתלוי בעיקר מהות של עבד כנעני במצות.
- ב. דהנה יש לחקור ביסוד הך דינא שעבד אינו חייב אלא במצוות שאשה חייבת בהן, שמצד אחד י"ל שבאמת ראוי הוא להתחייב בכל המצוות אלא שהתורה פטרה עבד מכל המצוות שנשים פטורות בהן [מטעם שמשעבד לאדונו וכמו בנשים דמשעבדות לבעליהן ולכן פטורות ממצות שהזמן גרמא וכדברי האבדרהם הידוע], או דלמא י"ל שטבילת עבדות כשנעשה עבד לא היתה גירות גמורה ומשו"ה לא נתחייב בכל המצוות. ובברכת צבי העיר דמצינו דנחלקו גדולי האחרונים בזה ע"ש.
- ג. ועפ"יז י"ל דבזה פליגי הראשונים הכא אי טבילת שחרור הוא מה"ת, דאם טבילת עבדות הוא גירות גמורה אלא שהתורה 'פטרה' להעבד מכל מצוות שנשים פטורות א"כ אין מקום לטבילה אחרת שהרי כבר נתגייר גירות גמורה.
- ד. אולם אם נאמר שמה שעבד אינו חייב אלא במצוות שהנשים חייבות בהן, היינו משום שטבילת העבדות לא היתה גירות גמורה, א"כ אף אחר השחרור שפקע ממנו השם עבד מ"מ עדיין צריך להשלים את גירותו וזה נעשה ע"י טבילה שלאחר שחרור.

ג] בפלוגתת ת"ק ורשב"א אם אפשר להטביל עבד בעל כרחו לשחררו, נחלקו הראשונים באיזה טבילה נחלקו בה.

- א. בהרא"ש (סי' ל"ח) מבואר דשיטת רש"י דבין לרבנן ובין לר"ש בן אלעזר יכול להטביל את העבד בע"כ לשם עבדות, ונהיינו בעבד שקנה מהעכו"ם שיש לו קנין מעשה ידים וע"י הטבילה נקנה לו קנין הגוף ונעשה עבד כנעני, ורבנן ורשב"א נחלקו רק בטבילת חירות, שלרשב"א יכול להטבילו בע"כ ואין העבד צריך לקבל מצוות, ורבנן ס"ל שצריך דעתו וקבלת מצוות.
- ב. והר"ף חולק וס"ל דרבנן גם טבילת עבדות לא מהני בעל כרחו, ונמצא דנחלקו בשניהם בטבילת עבדות ושחרור.
- ג. במהרש"א הקשה דהגמ' דורש מדכתיב וכל עבד איש וכו' ומלתה אותו, דעבד איש אתה מל בע"כ ולא בן איש, והרי המילה הוא בשעה שנעשה עבד דצריך מילה וטבילה, ולא בשעת שחרור, וא"כ איך הקשו מזה על רבנן והוצרכו לתרץ דאתי כדשמואל, הא לכו"ע טבילת עבדות מהני בע"כ וא"ש דאתה מל בע"כ. ועוד נתקשה מהו ההכרח לפרש כן ברש"י.
- ד. בקרבן נתנאל (אות ט) כתב לחדש דבמילה מודה רש"י דצריך מדעת, ורק בטבילה נחלקו, ורק תמוה דא"כ מה הועיל הטבילה. ובאמת ברשב"א כבר הקשה כן ותי' דטבילת עבדות פשיטא דע"כ הוא וע"כ דאתי קרא לטבילת שחרור.
- ה. ובביאור שיטת רש"י לחלק בין טבילת עבדות לטבילת שחרור, כתב בעטרת שמאול דס"ל לרש"י דכיון דיש לו קנין בהעבד, זהו מזכותי קנינו שיש לו זכות לעשותו עבד, וממילא בעל כרחו נעשה העבד מחוייב במצות, אבל לענין להטבילו לשם שחרור אין לו זכות לעשותו ישראל גמור ע"י שחרור. [ובאמת צ"ב שיטת ר' שמעון בן אלעזר דאפשר לשחררו בע"כ הא מהכ"ת שיהא נכלל בקנינו לשחרור ולעשותו ישראל גמור, ע"ש בעטרת שמואל משי"כ בזה].

דף מח:

ת"ר מקיימין עבדים שאינם מלין דברי רבי ישמעאל, רבי עקיבא אומר אין מקיימין, אמר ליה ר' ישמעאל הרי הוא אומר וינפש בן אמתך, וכו'.

ד] מבואר דפליגי ר' ישמעאל ור"ע אי מקיימין עבדים שלא מלו, וצ"ב שיטת ר"ע מהכ"ת שיהא אסור לקיימו.

- א. שיטת ר"ע דאסור לקיים עבדים שלא מלו, ומוכח דהוי מה"ת מדהקשו מקרא דוינפש בן אמתך, וצ"ב מהו האיסור.
- ב. תוס' (ד"ה אין) כתבו מהריב"ן שלא ינסך יינו. והקשו דאז התנה עמו לא יועיל, ועוד דזהו סברא מדרבנן, דלהלן משמע דהוי מה"ת. ולכן פ"י ר"י דטעמא דר"ע לפי שצוה הקב"ה לאברהם למול עבדיו, לכך אסור לקיים שאינם מולין.
- ג. יש שהעירו דלכאורה יש חילוק גדול בין ב' התירוצים של תוס', דלריב"ן צריך שיהא נעשה ישראל שלא יעשה יין נסך וכדו', אבל להר"י רק צריך מילה ולא גירות. אולם נחלקו הראשונים אי מצות מילת עבדיו ר"ל בהדי גירות, עיין להלן.

ה] האם צריך מילת גירות ובלא"ה אין לקיימו ואז צ"ל דצריך ג"כ טבילה, או דעצם המילה מספיק.

- א. תוס' (ד"ה אין) הסכימו להר"י דאין לקיים עבדים שאינן נמולין משום חובת מילה המוטל על האדון כדכתיב המול וכו'.
- ב. ובתוס' הרא"ש נתקשה דא"כ מ"ט דר' ישמעאל הא כתיב מפורש חיוב זה, ותי' דגלי קרא דאין למולו בע"כ. וע' קר"א.
- ג. והא דאסור לקיים עבד בלי מילה, נחלקו הראשונים אי סגי במילה לבד, או דצריך גירות עמו, דמילה לבד אינו כלום.
- ד. [א] רש"י כתב (ד"ה היכא) בהא דלא פסק למילתיה הינו דלא קיבל 'להתגייר', ומבואר דהך מילה ביחד עם גירות גמורה. וכן הרמב"ם (איסור"ב י"ד ט') כתב התנאי שהתנה 'שלא ימול ולא יטבול', ומפורש דצריך גם טבילה, וכן בהל' עבדים (פ"ח הי"ב) כתב דהקונה עבד מן הגוים סתם ולא רצה למול 'ולקבל מצות העבדים', מגלגלין עמו וכו', הרי דצריך גירות.
- ה. וכן תוס' בשבת (דף קלה:): דאסור לקיים שפחתו שלא הטבילה, מוכח דהוי דין גירות ולכן שייך אין מקיימין גבי שפחות.
- ו. בחי' רבינו חיים הלוי (מילה פ"א) מבואר דנקט כהנ"ל בפשיטות, וביאר הטעם דכל דין חובת מילה שיש לרבו עליו 'הוא בצירוף מה דיטבול אח"כ ויחול ביה גירות דעבדות אבל בלי טבילה אז מילתו אינו כלום' דל"ש מילה אצל נכרי כלל.
- ז. [ב] אמנם הגר"י על הרס"ג (מצוה ל"ד) הביא תשובת הגאונים [תשובה לר' האי גאון] דמילה לבד מספיק וא"צ לגייר, ומפורש שם דלכן בשפחה א"צ כלום, וכן הוכיחו המנ"ח (מצוה י"ז) והאבני"ז (יו"ד סי' שני"א) מהרמב"ם דמילה מספיק.
- ח. וכן החזו"א חלק על הגר"ח (גליונות שם) וכתב וז"ל נראה דהיא מצוה מיוחדת על האדון זולת הגירות, והרי אברהם אבינו הוזהר למול יליד ביתו ומקנת כספו ועדיין לא נהוג גירות וכו', ואף אם היה במצב בטוח שלא יבוא לידי טבילה חייב במילתו עכ"ל. ומבואר דשייך מעלת 'מהול' גם בלי גירות, וצ"ל דכך נתחדש במילת עבדים, ועיין.